

**НОВА МОНОГРАФИЯ ЗА ХАБСБУРГСКО-ОСМАНСКИТЕ
ВОЙНИ. РЕЦЕНЗИЯ ЗА КНИГАТА: СТОЯНОВ, А. ОСМАНО-
ХАБСБУРГСКИТЕ ВОЙНИ (1500–1792 Г.).
СОФИЯ, СИЕЛА, 2022. 512 с.**

Манчо Веков

Доктор на историческите науки, професор, ръководител на секция ПИНИ,
Институт за исторически изследвания – Българска академия на науките,
София, бул. „Шипченски проход“, 57, бл. 17, e-mail: mvekov@abv.bg,
ORCID: 0000-0001-6024-1728

**NEW MONOGRAPH ON THE HABSBURG-OTTOMAN WARS.
REVIEW OF THE BOOK: STOYANOV, A. OTTOMAN-HABSBURG
WARS (1500-1792). SOFIA, “CIELA”, 2022. 512 P.**

Mancho Vekov

Doctor of Historical Sciences, Professor, head of Department Auxiliary Sciences
of History, Institute for Historical Studies – Bulgarian Academy of Sciences,
Sofia, Bul. Shipchenski prohod 57, bl. 17, e-mail: mvekov@abv.bg,
ORCID: 0000-0001-6024-1728

През 2023 г. се навършват 100 години от окончателното рухване на Османската империя. Тази годишнина дава повод за преосмисляне на редица процеси, които обвързват историята на България, османците и Европа. Родена сред кървавите сражения на средновековните Балкани и Близък изток, Османската империя угасва така, както идва на бял свят – в разгара на война. Първата световна война (1914–1918 г.) слага точка на нейното съществуване, но Голямата война може да се счита за епитафия и на още една регионална сила, родена в бурните средни векове – империята на Хабсбургите. Парадоксално, тези две династии, които отразяват противоположностите на вековния сблъсък между християнство и ислям, се зараждат и изчезват по едно и също време от голямата политическа сцена.

Историческото наследство, завещано ни от Хабсбурги и османлии, и до днес служи за основа на социалните, икономическите и политическите модели, които обуславят развитието на Югоизточна Европа. Поредицата конфликти и кризи в края на XX и началото на XXI век доказаха, че сблъсъкът на цивилизациите, за който говори Самюъл Хънтингтън, все още не е завършил на Балканския полуостров. Регионът и до днес си остава зона, в която ориенталските нрави и европейското културно влияние си дават среща, която понякога носи характера на романтична вечеря, а в други случаи – на тежка семейна кавга.

Крахът на двете империи – Хабсбургска и Османска, е предмет на множество изследвания както в западната, така и в балканската историография. Рухването на династиите ражда републиките и в това рождение много държави откриват наченките на своето модерно политическо развитие. Дълго време по-встрани от светлината на историческите прожектори остава въпросът за конфликтите, които Хабсбурги и османци водят и как тези конфликти се отразяват на развитието на Югоизточна Европа. През последните три десетилетия световната историография обърна сериозно внимание на тази тема. Бяха засегнати както чисто военните аспекти на противопоставянето, така и въпроси, свързани с административните трудности, пред които са изправени Виена и Истанбул, темите за ико-

номическия обмен, културната еманципация и дори влиянието на войната върху климата и релефа да Дунавския басейн.

Същевременно въпросът за войните между Хабсбургската империя и османците остава относително слабо изследван в рамките на българската историография. Основополагащите трудове, посветени на военната история през османския период, остават книгите на Цветана Георгиева (Georgieva 1988), Христо Матанов и Румяна Михнева (Matanov et al. 1988). Към тях трябва да се добави и англоезичното издание на Иван Първев, посветено на войните между Хабсбурги и османци в края на XVII и началото на XVIII в. (Parvev 1995). Струва си да се спомене и скорошното изследване на дипломатическите връзки между двете империи на Мария Баръмова (Baramova 2021). То от своя страна надгражда нейното по-ранно изследване, посветено на историята на Дунавския басейн в края на средните векове (Baramova 2014).

На фона на тези проучвания, през последните седем години в българската историография започнаха да се появяват нови изследвания, свързани с развитието на военното дело в Османската империя и със сблъсъка между Хабсбурги и османлии като фактор за развитието на Балканите. Принос в тази насока има д-р Александър Стоянов от секция „Помощни исторически науки и информатика“ към Института за исторически изследвания на БАН. През 2016 г. той публикува изследването „Османската експанзия 1453–1683 г.“ (Stoyanov 2016). Този труд има за задача да опише и популяризира основните военни кампании на Османската империя в периода на нейното постоянно разширение. Като отправна точка на изследването е поставена паметната обсада на Константинопол от 1453 г., с която завършва процесът по политическото изграждане на Османската държава и отбелязва своето рода *translatio imperii* от държавата на василевсите към държавата на султаните. В рамките на изданието са разглеждани както множеството кампании на османските армии в Европа, така и значително по-слабо познатите у нас войни на Полумесеца с Персия и сблъсъците с Португалия за контрол над корабоплаването в Червено море и Персийския залив. За крайна точка на изследването служи втората обсада на Виена от 1683 г. – събитие, което от мнозина историци се разглежда като начало на залеза на османската военна мощ.

За да надгради въпроса за значението на османските войни за развитието на Европа, през 2018 г. се появи следващото важно изследване на А. Стоянов – „Руско-турските войни 1569–1878 г.“ (Stoyanov 2018). Освен че засяга връзката между вековната борба на двете империи и мястото на българите в нея, тази монография се явява и първото изследване въобще, събрало в себе си всички конфликти, водени между османци и руснаци във вековната история на тяхното противопоставяне. Започвайки с кампанията на Високата порта срещу град Астрахан през 1569 г., изследването разглежда общо единадесет конфликта, които променят завинаги облика не само на Балканите, но също така и на Украйна и Кавказкия регион.

През 2021 г. Стоянов обърна поглед и към една слабо засягана в световната историография тема, а именно въпроса за генералната стратегия на Османската империя (Stoyanov 2021, 45–58). Тази концепция, която сама по себе си не е новост в развитието на историята и геополитиката, досега беше прилагана основно върху историята на големите западни държави. Малцина съвременни изследователи обърнаха внимание на възможността от османската история да се извлекат поредица от тенденции и практики, които да демонстрират, че Високата порта не реагира стихийно на стратегическите предизвикателства. Поколение след поколение владетели, политици и военни генерират натрупания опит и изграждат една последователна система от способности за справяне с външни заплахи по разнородните граници на империята. Що се отнася до българската историография, изследването на Стоянов поставя основите на един бъдещ дебат, който тепърва ще получава внимание от историците у нас.

Като логично продължение на тези изследвания в края на миналата 2022 г. на книжния пазар се появи най-новият труд на А. Стоянов – „Османо-хабсбургските войни 1500–1792 г.“ (Stoyanov 2022). Книгата има за задача да изучи и опише една от най-мощните конфронтации в историята на Европа – борбата между двете династични империи – Османската и Хабсбургската. Този сблъсък де факто оформя политическата, културна и религиозна същност на Балканите. Европа, каквато я познаваме днес, е в значителна степен продукт на Османо-хабсбургските войни и свързаните с тях кризи. Противопоста-

вянето на двете империи не е просто военен конфликт, то е сблъсък на ценностни системи. Хабсбургите са защитници на европейските културни традиции и на християнството. Тяхната борба не е само за територия, а за налагане на един цивилизационен модел, който се изгражда в Европа в продължение на цяло хилядолетие. От своя страна Османската империя е еманация на ислямското развитие. Тя управлява огромни територии върху три континента и единствена в цялата история на исляма контролира всички ключови градове, към които се стреми Полумесецът – Константинопол, Йерусалим, Мека и Медина. За османлиите борбата с неверниците е религиозен и цивилизационен дълг – ислямът повелява, че *дар ал ислам* („домът на вярващите“) трябва да обхване целия свят.

Противоборството на двете империи засяга не само Европа. Османски и хабсбургски войски воюват в Северна Африка, в района на Червено море, по морските пътища към Индия и дори в далечна Индонезия. Посланиците на Виена посещават Персия и други далечни царства в тила на османците, за да търсят съюзници в борбата със своя вековен враг. Обратно, Портата се стреми да привлече всички онези етнически и религиозни малцинства, които се чувстват заплашени от хабсбургския универсализъм. Войните между двата владетелски дома преплитат в себе си династични политики, религиозни приоритети, военни съображения и дипломатически машинации. Всяка следваща война въвлеча във водовъртежа си все повече външни сили – Франция, Прусия, Полша, Венеция, Русия, Папството, Швеция. Конфликтите между Виена и Истанбул няма да бъдат просто войни между две държави, а общоевропейски сблъсъци, простиращи се на фронтове с дължина хиляди километри. „Османо-хабсбургските войни 1500–1792 г.“ е първи подобен опит за обобщаване на всички османо-хабсбургски конфликти в едно издание. Неговата цел е да покаже връзката и приемствеността между отделните войни, проточили се близо 300 години. Освен като академичен труд, изданието има за задача да даде на по-широк кръг от читатели една ясна и задълбочена идея за приемствеността в противопоставянето на двете империи и как резултатите от отделните войни оформят цялостното развитие на Източна и Централна Европа.

Книгата е разделена на осем големи глави. Първата се занимава с произхода на военната и политическата мощ на двете имперски фамилии и с военно-политическите системи, които те изграждат, за да реализират своите офанзивни, външнополитически проекти. Разгледани са успоредно темите за възникване на двете династии, техния военен и политически възход, както и основните трудности, с които се сблъскват. Главата прави опит да посочи множеството прилики и конкретните разлики в политическото развитие на двете държави.

Втората глава прави кратък обзор на основните военни и политически процеси в Европа през XV и XVI век и дава социално-икономическия контекст, на фона на който се развиват конфликтите между двете империи. Правилно е обърнато внимание, че сблъсъкът на османци и Хабсбурги няма как да бъде оценен и възприет в неговата пълнота, без да се познават ключови политически процеси като издигането на Франция при династията Валоа и Италианските войни (1494–1559 г.), както и културни, и икономически процеси като Великите географски открития и Реформацията.

Третата глава на книгата е посветена на описването и представянето на войските на двете династии. Военният инструментариум на Виена и Истанбул е ключов фактор в развитието на техните взаимоотношения. Същевременно в рамките на Ренесанса империите предлагат интересен контраст в методите за мобилизация и концентрация на своя военен потенциал. Докато османците разчитат на централизирана система, подчинена на строг, бюрократичен апарат, Хабсбургите, поради естеството на своята държава, са принудени да заложат на децентрализацията и изцяло на наемнически войски.

Четвъртата част разглежда ранния етап на османо-хабсбургската конфронтация. Тук фокусът пада върху противопоставянето на универсалната католическа империя в лицето на Карл V и неговия син Фелипе II, от една страна, и османски владетел Сюлейман Великолепни, от друга. Проследени са военните действия както в Средиземно море, така и битките в Унгария и на Балканите. В контекста на този конфликт са разгледани и начините, по които сблъсъкът на империите оказва влияние върху глобалната политика на Католическата монархия и сложната връзка, която може да бъде проследена от завоюването на Новия свят до борбата за контрол над Средиземноморието.

Петата глава от книгата е посветена на т.нар. Дълга война (1593–1606 г.), смятана за един от повратните моменти в историята на Югоизточна Европа. В нея за първи път Хабсбургите постигат така нужното им равновесие на силите спрямо Полумесеца. Това е и войната, след която се променя логиката, по която се извършват преговорите между двете династии. Конфликтът е от изключително значение за културната и демографска история на балканските народи и преди всичко на сърби и хървати. Същевременно войната става част от националната митология на Унгария и играе важна роля в изграждането на унгарската идентичност и до днес.

Шестата глава се занимава с трансформацията на Европа във военно и политическо отношение през XVII век. Проследени са основните социални, икономически и военнотехнически нововъведения, които се развиват в Стария свят. Седемнадесетото столетие в Европа е свидетел на множество „революции“ – военни, политически и научни. В тази епоха на крайности религиозните войни променят начина, по който си взаимодействат вяра и политика в европейското мислене. Това е ключов вододел и за икономическото и социално развитие на Стария свят, белязано от епохата на Просвещението и раждането на идеите за обществения договор.

Седмата глава е посветена на т.нар. Велика турска война (1683–1699 г.), която пренаписва историята на Европейския югоизток и де факто поставя началото на политическия ред в Източна Европа, запазил се повече или по-малко непроменен до края на Първата световна война. Конфликтът е разгледан в рамките на различните театри на бойните действия, на които се води – долината на р. Дунав, Молдова и Северното Черноморие, както и Пелопонес и Егейско море. Важна роля в описанието на военните действия играят и личните споменни на част от главните действащи лица – Ойген Савойски, Карл Лотарингски, Ян Собиески.

В последната част на книгата са засегнати конфликтите между османлиите и Хабсбургите, разиграли се през XVIII век. В този сегмент се обръща внимание на променения баланс на силите в Източна Европа и на постепенното маргинализиране на Османската империя спрямо останалите Велики сили. В главата се разглежда и все по-сериозната роля, която Русия играе за развитието на османо-хабсбургските отношения. Тук Стоянов прави и връзка със своето предишно изследване, което доизгражда континуитета на неговите исторически дирения.

Изследването е базирано върху богата библиографска основа от над 200 извора и академични трудове, написани на четиринадесет различни езика. Използвани са водещите първични източници за всяка една от войните, съчетани с най-знаковите и значими исторически изследвания, свързани със съответните периоди. Многообразието от текстове цели да създаде една обективна и безпристрастна картина на историческите процеси. Изследването не се стреми да дава оценки за „добрите“ и „лошите“ в историята, а да демонстрира кои са реалните причини и поводи за вековната борба между двете най-прочути династии в Европа през Новото време.

От гледна точка на приносите, изследването на Стоянов обръща внимание на въпроса за числеността на османските и хабсбургските армии. Тази тема е важна с оглед на понякога безкритичното използване на завишените цифри, достъпни в първичните източници. Стоянов обръща внимание на няколко важни момента, от които си струва тук да споменем два. На първо място, интерес буди заключението, че под стените на Виена през 1683 г. османските войски всъщност са по-малочислени, отколкото тези на християнската лига. На второ място идва изводът по повод на битката при Лепанто (1571 г.), че християнският коалиционен флот има смазващо качествено предимство пред своите османски противници, а що се отнася до основните бойни кораби – галерите, предимството е и количествено. В този контекст двете битки, често митологизирани като чутовен подвиг на Кръста срещу Полумесеца, всъщност се оказват съвсем логични и закономерни победи на количеството и качеството.

Друг цялостен принос на изследването е обобщаването и систематизирането на тривековния конфликт в рамките на ясен и последователен наратив. Книгата очертава ясно приемствеността и трансформациите в политическите и военните процеси, които съпътстват османо-хабсбургските взаимоотношения. Любопитен шрих е проследяването на гене-

алогичната приемственост между поколенията командири, сражаващи се от двете страни. Често генералите в една война са внуци или синове на хора, заставали едни срещу други в предишен конфликт. Това подсказва, че в сблъсъка на империите има много повече дълбочина и социален контекст, отколкото чистата статистика на тонове изразходван барут или брой убити могат да покажат.

Към тези предимства на изследването следва да се отнесе и сполучливото въвеждане на интердисциплинарния подход в проучването на конфликтите. Стоянов се стреми да подчертае значението на фактори като климат и стопанско развитие за успеваемостта както на отделните кампании, така и на войните като цяло. Ролята на демографията, религията и културните особености на местното население също има своето специфично място. Отделно от това е обърнато внимание на основните икономически процеси и начина, по който те влияят на развитието на империите.

Към изследването могат да бъдат отправени и няколко бележки. На първо място, обемът на текста – 523 страници, изпълнени с имена, местности и градове, можеше да се допълни с един добре избран азбучен показалец. Подобен справочен апарат е ценен за изследвания от такъв мащаб, особено когато книгата търси достъп до по-широка аудитория. Българският читател несъмнено ще потърси и по-широко отразяване на мястото на българите в османо-хабсбургските войни. Стоянов се опитва да погледне на конфликта от една по-широка перспектива, която да не се фокусира твърде много върху отделните народи, а по-скоро върху имперските системи. Въпреки това, един по-подробен поглед върху ролята на вековното противопоставяне върху развитието на българския народ би бил от полза за изследването. От визуална гледна точка книгата е снабдена с известен брой карти и схеми. Въпреки това, изданието би могло да се разшири с допълнителен визуален материал, особено що се отнася до схеми на обсади и даването на по-широк контекст за политическата география на Югоизточна Европа през XV–XVIII в.

Въпреки тези възможни допълнения, „Османо-хабсбургските войни 1500–1792 г.“ остава един значителен принос за българската историография както по отношение на военната история, така и в контекста на изучаването на регионалното развитие на Югоизточна Европа и Средиземноморието. Достъпният език и ясната последователност на разглежданите теми правят книгата подходяща както за академичните среди, така и за по-широк спектър от читатели, създавайки по този начин мост между научната сфера и обществения интерес.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

- Baramova, M. 2021. Translatsiya na mogushtestvoto: Dogovaryaneto na mira mezhdu Habsburgi i Visokata porta, 1547–1747 g. [Translation of Power: Negotiating the Peace between the Habsburgs and the Sublime Porte, 1547–1747]. Sofia, St. Kliment Ohridski University Press, 232 p. (In Bulgarian).
- Баръмова, М. 2021. Транслация на могъществото: Договарянето на мира между Хабсбурги и Високата порта, 1547–1747 г. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. 232 с.
- Baramova, M. 2014. Evropa, Dunav i osmansite 1396–1541 g. [Europe, Danube and the Ottomans (1396–1541)]. Sofia, St. Kliment Ohridski University Press, 298 p. (In Bulgarian).
- Баръмова, М. 2014. Европа, Дунав и османците 1396–1541 г. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. 298 с.
- Georgieva, Ts. 1988. Enicharite po bulgarskite zemi [The Janissaries in the Bulgarian Lands]. Sofia, Nauka i izkustvo, 238 p. (In Bulgarian).
- Георгиева, Ц. Еничарите по българските земи. София, Наука и изкуство. 238 с.
- Matanov et al. 1988. Ot Galipoli do Lepanto: Balkanite, Evropa i osmanskoto nashestvie, 1354–1571 g. [From Gallipoli to Lepanto: The Balkans, Europe and the Ottoman Conquest, 1354–1571]. Sofia, Nauka i izkustvo, 357 p. (In Bulgarian).
- Матанов и др. 1988. От Галиполи до Лепанто: Балканите, Европа и османското нашествие, 1354–1571 г. София, Наука и изкуство. 357 с.
- Parvev, I. 1995. Habsburgs and Ottomans between Vienna and Belgrade (1683–1739). East European Monographs, 345 p. (In English).
- Stoyanov, A. 2016. Osmanskata ekspanziya 1453–1683 g. [The Ottoman Expansion 1453–1683]. Sofia, Ciela, 284 p. (In Bulgarian).
- Стоянов, А. 2016. Османската експанзия 1453–1683 г. София, Сиела. 284 с.

- Stoyanov, A. 2018. Rusko-turskite voini 1569–1878 g. [The Russo-Turkish Wars 1569-1878]. Sofia, Ciela, 2022, 504 p. (In Bulgarian).
- Стоянов, А. 2018. Руско-турските войни 1569–1878 г. София, Сиела. 504 с.
- Stoyanov, A. 2021. Generalnata strategiya na osmanskata imperiya XV–XVI v. [The general Strategy of the Ottoman Empire 15th-16th C.]. *Vremena*, XXI, p. 45–58. (In Bulgarian).
- Стоянов, А. 2021. Генералната стратегия на османската империя XV–XVI в. *Времена*, XXI, с. 45–58.
- Stoyanov, A. 2022. Osmano-habsburgskite voini (1500–1792 g.) [Ottoman-Habsburg Wars (1500-1792)]. Sofia, Ciela, 2022, 512 p. (In Bulgarian).
- Стоянов, А. 2022. Османо-хабсбургските войни 1500–1792 г. София, Сиела. 512 с.

Дата на подаване на материала в редакцията – 5.03.2023 г.